

Zamach jako transformacja

„Albo Piłsudski jest istotnie za słaby, albo jest znacznie większy niż mi się wydawało. [...] Może paradoksalność sytuacji płynie stąd, że to była istotnie rewolucja, niepodobna do innych: walka o «imponderabilia». Jak się te wydarzenia przedstawia z perspektywy dziejowej?”¹ – zapisał pod datą 21 maja 1926 r. Stanisław Ossowski, zdeorientowany sytuacją polityczną w kraju po zamachu majowym. Przyszły wybitny socjolog, podobnie jak wielu innych obserwatorów, nie mógł dociec, co zamierza Józef Piłsudski. Tydzień po zdobyciu Belwederu przez oddziały Marszałka polityka zdawała się wracać w swoje stare koleiny – Zgromadzenie Narodowe miało wybrać prezydenta. Kluczowe decyzje podejmował już jednak Piłsudski. I dopiero „z perspektywy dziejowej” można oszacować ich skalę, znaczenie i konsekwencje. I nazwać rzeczy po imieniu.

A jednak co do nazw historycy wciąż nie mogą się zgodzić, choć przebieg wypadków i działania głównych aktorów są dobrze udokumentowane i opisane. Zamach stanu, przewrót polityczny, pucz wojskowy czy wojna domowa? Określenia te pojawiają się w różnych konfiguracjach, często w zależności od sympatii politycznych i przynależności do tradycji ideowych. Bo przecież od tego, jak opowiemy sobie tę historię, zależy bardzo wiele – rozumienie dziejów międzywojennej i dwudziestowiecznej Polski, zasad funkcjonowania demokracji parlamentarnej i kształtowania zrębów kultury politycznej.

W niniejszym zeszycie, który ukazuje się w stulecie wydarzeń z maja 1926 r., nie wchodzimy jednak w spory definicyjne. Uznajemy zamach majowy za kluczowe wydarzenie dla zrozumienia procesów historycznych zachodzących w międzywojennej Polsce, zarówno tych politycznych, jak i społecznych oraz kulturowych. Traktujemy je – za Williamem H. Sewellem – jako przygodne zdarzenie, które przekształciło stosunki społeczne w sposób, którego nie można było przewidzieć na podstawie stopniowych zmian². Nagłe przejście władzy przez piłsudczyków stanowiło

¹ S. Ossowski, *Dzienniki*, t. 1: 1905–1939, oprac. R. Sulek, Warszawa 2019, s. 126.

² W.H. Sewell, *Historical Events as Transformations of Structures: Inventing Revolution at the Bastille*, „Theory and Society”, 25, 1996, 6, s. 841–881.

w tym ujęciu wydarzenie transformacyjne, które nie tylko zmieniło istniejący układ sił politycznych i architekturę władzy, lecz także wpłynęło na zmianę istniejących struktur społecznych i otworzyło drogę do poszukiwania nowych rozwiązań. Jak zauważył Jan-Werner Müller, w okresie międzywojennym „Europejczycy byli skazani na eksperymenty – stare formy legitymacji oparte na tradycjach czy zasadach dynastycznych właśnie się wyczerpały, nowe jeszcze nie zdążyły się utrwalić”³. Sanacja i społeczeństwo II RP wpisywało się w ten europejski trend.

Do rzucenia światła na przekształcenia i transformacje, które zamach majowy przyniósł w różnych obszarach życia społecznego i politycznego, zaprosiliśmy historyków młodszego pokolenia, którzy prowadzili badania nad dziejami II Rzeczypospolitej w ostatnich latach. Studia Joanny Dufrat oświetlają nieoczywiste konsekwencje, które przejście władzy przez sanację przyniosło środowiskom kobiecym związanym z kręgami piłsudczykowskimi przed 1926 r. oraz szerzej aktywności kobiet w polityce. Badania Kamila Piskały na nowo otwierają rozważania nad postawami socjalistów wobec przewrotu majowego i rządów sanacji oraz wpisują dyskusje toczone w PPR w szerszy kontekst rozumienia systemów dyktatorskich w Europie. Z kolei analiza Stephana Stacha przedstawia proces wypracowywania polityki narodowościowej sanacji w pierwszym okresie rządzenia i przenikanie wiedzy eksperckiej do agendy politycznej. Studia te ukazują więc zamach majowy z perspektyw, których nie oferuje zazwyczaj klasycznie pojęta historia polityczna. Rozważania zamyka debata na temat strukturalnych uwarunkowań i daleko idących konsekwencji zamachu majowego.

Oddając ten zeszyt do rąk Czytelników, żywimy nadzieję, że będzie prowokował do dyskusji i spojrzenia na wydarzenia z maja 1926 r. na nowo, z dystansem wobec rocznicowej koturnowości.

Izabela Mrzygłód

³ J.W. Müller, *Przeciw demokracji. Idee polityczne XX wieku w Europie*, Warszawa 2016, s. 71.